CC BY OPEN ACCESS

DOI: https://doi.org/10.59295/DIA.2025.2.01
CZU: 81`255.2:821.135.1(478)-3.09=03.14(047.53)
Orcid ID: 0000-0003-4289-2054
Orcid ID: 0009-0006-1066-5315

Dialog

TRADUCEREA CA FORMĂ DE MEMORIE ȘI REZISTENȚĂ CULTURALĂ. DIALOG CU ANGELA BRATSOU DESPRE RECEPTAREA ROMANULUI *TEMĂ PENTRU ACASĂ* DE NICOLAE DABIJA ÎN GRECIA

Aliona GRATI

Angela BRATSOU

Traducerea ca formă de memorie și rezistență culturală. Dialog cu Angela Bratsou despre receptarea romanului *Temă pentru acasă* de Nicolae Dabija în Grecia

Rezumat. În acest dialog, traducătoarea Angela Bratsou vorbește despre activitatea sa dedicată promovării literaturii române în Grecia și a celei elene în România, dar mai ales despre traducerea romanului *Temă pentru acasă* de Nicolae Dabija în limba greacă (*Η Βεσσαραβία μου: Μία εργασία για το σπίτι*), apărut în 2022. Se evocă impactul profund al romanului asupra cititorilor greci, care au regăsit în el teme universale precum dragostea, suferința, memoria și libertatea. Sunt evidențiate similitudinile dintre experiența represiunii politice și deportărilor în Basarabia și în Grecia, ambele aflate, într-o perioadă istorică anume, sub regimuri totalitare. Cartea a fost apreciată de critica literară elenă și s-a bucurat de un parcurs editorial bun, în ciuda lansării dificile din perioada pandemiei. Se subliniază că, prin traducere, literatura devine un spațiu de întâlnire, regăsire și dăinuire spirituală peste timp și granițe.

Cuvinte-cheie: traducere, memorie, identitate, literatura română, literatura greacă, Nicolae Dabija.

Translation as a Form of Memory and Cultural Resistance. A Dialogue with Angela Bratsou on the Reception of Nicolae Dabija's *Homework Assignment* in Greece

Abstract. In this interview, translator Angela Bratsou discusses her work dedicated to promoting Romanian literature in Greece and Greek literature in Romania, focusing especially on her translation of Nicolae Dabija's novel *Temă pentru acasă* into Greek (*Η Βεσσαραβία μου: Μία εργασία για το σπίτι*), published in 2022. The profound impact of the novel on Greek readers is highlighted, as they recognized in it universal themes such as love, suffering, memory, and freedom. The similarities between the experience of political repression and deportations in Bessarabia and in Greece, both of which, during a specific historical period, were under totalitarian regimes, are highlighted. The book received praise from the Greek literary critics and enjoyed a successful editorial trajectory, despite the challenges of launching it during the pandemic. The discussion underlines that, through translation, literature becomes a space for encounter, rediscovery, and spiritual endurance across time and borders.

Keywords: translation, memory, identity, Romanian literature, Greek literature, Nicolae Dabija.

AG: Stimată doamnă Angela Bratsou, aș dori, mai întâi, să vă prezint cititorilor care încă nu vă cunosc. Sunteți traducătoare literară și promotoare culturală de origine română, stabilită în Grecia, la Atena, cu o activitate remarcabilă în promovarea literaturii române peste hotare și a celei elene în România. Sunteți membră a unor asociații importante, precum FITRALIT (Filiala București – Traduceri Literare a Uniunii Scriitorilor din România), Societatea Elenă a Traducătorilor Literari (EELM), PEN Greece, EURODRAM, colaboratoare permanentă a biroului de traduceri Euresis precum și membru corespondent al Societății scriitorilor greci. Ați tradus și publicat peste 40 volume de poezie și proză, atât din limba greacă în română, cât și invers. Împreună cu Stavros Deligiorgis și Luminița Kotsopolou, sunteți coautoare a antologiei bilingve *Casa poeziei grecești Takis Sinopoulos și prietenii ei/Το σπίτι της ποίησης Τάκης Σινόπουλος και οι Έλληνες φιλοι του* apărută în 2022 la UER Press, care oferă publicului român o panoramă a literaturii grecești contemporane. Ați organizat participarea României la Târgul Internațional de Carte de la Salonic și ați contribuit semnificativ la realizarea unor evenimente precum *Întâlniri poetice între România și Grecia*, desfășurate deopotrivă în Grecia și în România. Pentru activitatea dumneavoastră ați fost distinsă cu premii importante, printre care Premiul Societății Elene a Traducătorilor Literari (PEN Greece) pentru cea mai bună traducere din limba greacă (poeta greacă Kiki Dimoula, *Epoché)* și Premiul pentru promovarea culturii române în străinătate, acordat în cadrul Festivalului Nichita Stănescu (Ploiești, 2025).

Trec aici un motto cu rol de autoprezentare, cu care traducătoarea Angela Bratsou își începe Curriculum Vitae: „Pentru mine, a traduce este o bucurie și o binecuvântare. Fiecare nouă carte reprezintă o nouă călătorie în culturi. Această bucurie încerc să o împărtășesc cu publicul cititor din limba în care traduc. Din acest proces, la nivel personal, devin un traducător, dar și un om mai bun, pentru că traduc pentru frumusețea pe care o găsesc în textele literare, pentru jocul cu idei și cuvinte, pentru exercițiul de care am nevoie pentru a transforma totul în lectură, căutare și învățare. Ca traducătoare, mă consider înainte de toate o cititoare profesionistă care are drept scop să redea cât mai exact nu numai sensul celor spuse de autor, ci chiar și cuvintele și cultura care îl face să fie acela care este: sunt, cu alte cuvinte, nu atât o *cibliste*, cum ar spune Ladmiral, cât o *sourcière*. Dar, pentru că nu uit nici o secundă că fiecare text are, ca și omul, o muzicalitate proprie, voi urmări cât se poate de atent ca această latură ideală a textelor mele să o redau și în limba lor cea nouă. Acest ultim principiu îl datorez unuia dintre nenumăratele decaloguri de sfaturi primite de la un vechi «prieten al artiștilor și al muzelor», originar din Sulina, care, din bunătatea inimii sale, m-a convins că aș reuși, poate, atunci când la un moment dat mă voi maturiza, să declar că sunt o «traducătoare»."

Stimată doamnă Angela Bratsou, aș dori ca acest dialog să aducă în atenție un eveniment deosebit pentru literatura română din Republica Moldova – din păcate, prea puțin cunoscut publicului larg. Mă refer la faptul că, în 2022, la editura Vakchikon din Atena, a apărut în limba greacă romanul *Temă pentru acasă* al scriitorului Nicolae Dabija, în traducerea dumneavoastră. Volumul a fost publicat sub titlul *Η Βεσσαραβία μου: Μία εργασία για το σπίτι*, care, tradus literal în limba română, înseamnă *Basarabia mea: o temă pentru acasă.* Această apariție editorială este un gest cultural cu o profundă încărcătură simbolică, punând în lumină memoria și identitatea literaturii române din Republica Moldova în context european. Vă rog să ne spuneți de ce anume Nicolae Dabija și de ce romanul *Temă pentru acasă*?

AB: Pentru început aș vrea să vă mulțumesc pentru găzduire în paginile revistei dumneavoastră, așa cum se cuvine atunci când ești primit în ospeție în casa cuiva. Este o mare onoare ca numele meu să fie alături de multe adevărate personalități, precum domnul academician Cimpoi, pe care am avut onoarea să îl cunosc în România.

Înainte de a vă răspunde direct primei întrebări, aș vrea să vă fac cunoscut faptul că

interesul meu față de literatura din Republica Moldova este unul foarte vechi, manifestat prin lecturi dar și traduceri și din literatura patristică a lui Ion Vicol și din poezia tinerilor moldoveni, 15 la număr, într-un volum (la care se adaugă și alții traduși pentru festivalul de la Patra), dar și din proza unor scriitori consacrați, cum este cazul la Nicolae Dabija, Tatiana Țâbuleac, Liliana Corobca. Sunt fericită să îmi exprim recunoștința că munca mea nu a trecut neobservată și, prin grija ambasadorului țării dumneavoastră în Grecia, Excelența Sa domnul Andrei Popov, la data de 14.03.2025, am fost apreciată (alături de unii membri ai diasporei moldovene din Grecia) cu Diploma de Onoare din partea MINISTERULUI CULTURII AL REPUBLICII MOLDOVA [în semn de înaltă recunoștință și apreciere pentru promovarea tradițiilor și valorilor naționale peste hotarele țării, în Republica Elenă]. Eu nu am ajuns niciodată în țara dumneavoastră, dar ea se află permanent în inima mea.

Revin acum la întrebarea dumneavoastră. Răspunsul meu are două încărcături emoționale: una, legată de bucuria că domnul Dabija m-a ales el însuși să îl traduc și că atunci când unele lucruri au făcut ca traducerea mea să întârzie, domnia sa să mă onoreze, așteptându-mă (7 ani) pe mine, nu recurgând la alt traducător pe care i-l recomandam tot eu. Cealaltă încărcătură emoțională este tristețea mea profundă că nu a apucat să se bucure de cartea sa în varianta greacă, că nu a putut-o ține în mână și că nu a putut citi criticile atât de favorabile.

Da, prima hotărâre a aparținut domnului Dabija, dar, dacă nu eram eu însămi convinsă că merită, nu traduceam această carte. Dar cum să nu fi fost convinsă?! Nu contează prea mult motivele mele, contează că romanul a convins cititori și critică literară greacă, foarte numeroasă și foarte pozitivă de altfel. Am să vă redau spre exemplificare un pasaj din critica publicată de Apostolos Thivaios în revista Fractal [1]: „... Cert este că mulți, precum cel care semnează această notă, nu știu exact unde se află Basarabia. Se extinde la acele zone ale hărții pe care, dacă nu ar exista istorie și câteva romane rare, nimeni nu și le-ar mai aminti în zorii noului secol... Romane precum cel al lui Nicolae Dabija, distinsul politician, poet și romancier moldovean, care a marcat istoria modernă a Moldovei. «Basarabia mea, temă pentru acasă» este titlul ediției speciale de la editura Vakchikon, care continuă să găzduiască traduceri exigente, cu standarde înalte, de calitate, precum cea a Angelei Bratsou care semnează traducerea și oferă publicului bibliofil autohton, o carte specială cu o însemnătate deosebită și, parcă printr-o nefericită coincidență, de actualitate. Astfel s-ar putea argumenta în favoarea succesiunii metafizice care poartă cunoștințele umane, memoria, de-a lungul deceniilor, împrumutându-și vocea receptorilor talentați... «Basarabia mea: temă pentru acasă», tradusă de Angela Bratsou, publicată de editura Vakchikon, îmbogățește în mod unic literatura greacă modernă. ...În șapte limbi se poate citi acea descriere familiară inclusă în al doilea capitol al romanului. Poartă titlul Lanul, iar traducerea Angelei Bratsou prezintă asemănări înfricoșătoare cu știrile difuzate care rescriu de la început o poveste veche, într-un alt război televizat. «*Sunt șase care de luptă, cu stele roșii pe turele. Trec impasibile pe lângă acei țărani sprijiniți în coase și pe lângă căruțele în ale căror coșuri pline cu iarbă pruncii, treziți din somn de zgomotul infernal, prind să scânceasc㠅…*» Aceste tancuri sunt oare, aceleași cu cele care zac pe pământ ucrainean, cu litera Z zugrăvită cu var rămasă, ca o descriere în rezumat a unei epoci întunecate? Nu, dar seamănă, vin din adâncul istoriei, echipajul lor este format din floarea tinereții ruse cea mai bună. Este tinerețea care pleacă pe front, care exersează nopți întregi în poligoane nesemnalate pe hărți, trezindu-se ca întotdeauna copiii din somn în timpul nopții. Sunt tancurile care vorbesc despre libertate, atunci și acum, dar în realitate trag în urma lor un nou deceniu de sânge și mizerie...."

Deci, romanul acesta a fost foarte tradus, nu numai citit în original. Mi-am pus întrebarea de ce s-a simțit nevoia acestor traduceri? Credința mea este că noi, cei din diaspora, vrem să împărtășim *les chefs-d'œuvre* ale noastre cu lumea în care trăim. Cred că este regretabil că nu a fost tradusă încă în spaniolă, pentru că

o mare parte a publicului cititor mondial este vorbitor de spaniolă și, în plus, acest public este foarte deschis către cultura de limbă română. Doresc, din inimă această realizare pentru roman, mai ales că există traducători minunați în această limbă. Și așa cum spunea academicianul Gheorghe Păun: „Fantasticul propriu-zis [și aici vine completarea mea, „din acest roman"] este la nivelul marilor romancieri sud-americani. Gulag-iubire-credință-fantastic-aventură-exotism, o limbă curată și o scriitură mereu adecvată circumstanțelor (poetică atât cât trebuie, precis narativă când e cazul), semnificații la tot pasul – pe ansamblu, un mare vitraliu, o construcție contrapunctică de anvergură simfonică, debutând într-un concret efemer, chiar dacă poetic (*Și era miercuri și ploua*) și încheindu-se militant-misionar." [2].

Varianta greacă a romanului, pe care v-o propun eu, este o continuare, peste ani și peste granițe, a temei pentru acasă pentru generațiile tinere de cititori: o lecție despre dictaturi și omenie, dar mai ales despre iubire. Pentru că, ne-o spune Dabija însuși, „*Nu-i înveți pe alții ceea ce vrei, nu-i înveți ceea ce știi, îi înveți ceea ce ești.*"

Spusele lui, „*A fi om în viață e o artă sau un destin?*", care străbat ca un fir roșu întregul roman, se aseamănă înspăimântător dar și magic cu spusele lui Irákleitos în *Fragmente 54/119 B: ήθος ανθρώπω δαίμων < αρχαία ελληνική ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων (Ηράκλειτος, Απόσπασμα 54 /B 119) (δοτική)= ο χαρακτήρας του ανθρώπου καθορίζει τη ζωή του, είναι η μοίρα του, ο θεός του,* tradus liber ar fi caracterul omului îi stabilește/conduce acestuia viața, este soarta și zeul acestuia. Eu le-am tradus în neogreacă „*Στη ζωή, το να είσαι άνθρωπος είναι τέχνη ή μοίρα;*"

Legat de aceasta aș dori să completez cu o considerație proprie: necesitatea imperioasă ca fiecare națiune să aibă proprii Dascăli. Trăim într-o epocă în care numărul acestor oameni meniți să îndrume tinerele generații pe calea cea bună se reduce continuu și vocea lor se aude din ce în ce mai slab. Iar unul dintre aceștia a fost și autorul nostru, pierdut atât de nedrept și de prea curând. Pentru că Nicolae Dabija este în acest roman Profesorul, un Profesor care scrie despre cutremurătorul destin al intelectualului din lumea de azi. Iar noi, precum elevii, așteptăm mereu o temă pentru acasă.

De ce am vrut să traduc acest roman și în prezentarea făcută cititorului grec să îl încadrez în literatura universală, nu limitat la cea română sau greacă: iată decalogul meu.

1. De fapt se poate spune că romanul este o Cartea a Cărților. De ce? Pentru că *Tema pentru acasă* este tot ce vrei și tot ce speri să găsești într-o carte. Este un minunat poem de dragoste. Este un roman socio-politic. Este un roman istoric. Este o carte de acțiune. Este un roman psihologic. Este o epopee istorică. Este o carte profund umanistă. Este o pledoarie împotriva totalitarismului. Este o carte universal valabilă în afara timpului și spațiului, o carte care se aplică oricărui spațiu geografic, în orice perioadă istorică.

Tema pentru acasă implică, poate, și un tâlc metatextual: receptarea „temei" romanului – atât de românească, și atât de universală – în cheia de lectură a poeticii ei este calea către un „acasă" al fiecăruia, al oricăruia dintre noi: „spațiu" al regăsirii de sine a ființei proprii.

2. Istoria lagărelor de detenție e parte componentă a istoriei secolului al XX-lea. Fiecare stat totalitar și-a zămislit propriile lagăre. Nicolae Dabija vine să ne vorbească despre ele în acest roman.

Scris cu o izbitoare originalitate, cu un har al poveștii ieșit din comun, *Tema pentru acasă* este un roman percutant, profund, al regăsirii de sine a unui popor, care îl așează pe Nicolae Dabija în galeria unor scriitori ca Alexandr Soljeniţîn și Vasilii Grossman.

3. Dar, după știința noastră, Nicolae Dabija este singurul scriitor care abordează direct și bine documentat tema copilăriei în lagărele de muncă din Siberia stalinistă. Prozatorul Nicolae Dabija a știut să țeasă două romane, îmbrăcate în chip măiestrit: un roman de dragoste, având ca protagoniști pe Mihai Ulmu și Maria Răzeșu, părinții lui Mircea, și un altul al fiului lor. Conștient, fără îndoială, de faptul că tema copilăriei în Gulagul siberian este una cu totul inedită în

literatura universală, Nicolae Dabija rezervă, în economia romanului, un loc primordial lui Mircea, căruia îi conferă rolul de personaj-narator: el este cel care ne transmite atât ceea ce văzuse și trăise în Siberia, în chip nemijlocit, cât și ceea ce îi povestise tatăl său, profesorul Mihai Ulmu. De atunci au mai apărut mărturii.

4. Foarte puțini caută cu adevărat să cunoască de unde vin și să se pătrundă de viața și încercările prin care au trecut părinții lor. Nicolae Dabija, autorul romanului *Tema pentru acasă,* este unul dintre ei. Dar el nu este un simplu continuator al operelor marilor scriitori-umaniști Paul Goma și Alexandru Soljenițin, fiindcă, spre deosebire de operele înaintașilor săi, romanul lui Nicolae Dabija *Tema pentru acasă* este, în fapt, un imn al dragostei și al morții; în partea sa lirică în special, poate fi considerat un imn poetic al dragostei scris în vers alb.

5. *Tema pentru acasă* este o Divina Tragedie nu Comedie a lui Dante, ci semnată de un român. Nicolae Dabija a scris o carte fascinantă și bine documentată despre o lume în care oamenii supraviețuiesc prin iubire: doar în armura iubirii ființa poate răzbi și evita prăbușirea. Acest roman convinge fără să ofere consolări gratuite: sentimentele învinge suferințe, reașezând la loc sentimentele pierdute ale lumii. Narațiunea creează un fel de timp mitic, o realitate a imaginarului, o trecere ciclică, în care binele învinge răul.

6. Fără îndoială o operă de dragoste ca a lui Nicolae Dabija trebuie să se sprijine pe niște piloni ai inspirației, care determină prioritățile și crezul autorului și în definitiv locul și valoarea romanului în discuție. Opera lui Mihai Eminescu, și în particular proza lui, este fără nici o îndoială un punct de sprijin al romanului *Tema pentru acasă*. S-a scris despre asemănarea fizică a profesorului Ulmu cu Toma Nour din *Geniu pustiu*.

Al doilea punct comun al cărții lui Nicolae Dabija și al creației eminesciene, în general, este participarea plenară a naturii, care este un material firesc la crearea părții lirice a romanului: „*În acea noapte cerul era spuzit de stele ca niciodată. Dormiră pe acel covor de frunze și flori - pentru prima oară în ultimele luni - somn liniștit*”… „*Ce frumoasă e taigaua: închid ochii și-mi aduc aminte fiecare arbore pe lângă care am trecut împreună…*”

7. În acest sens un alt pilon de sprijin al romanului lui N. Dabija este creația populară, culminând cu neprețioasa nestemată a folclorului românesc *Miorița*, nelipsită de aceeași dragoste desăvârșită. În acest fel, Nicolae Dabija, în romanul său, își determină coordonatele existențiale ale crezului de creator asumându-și rolul de urmaș fidel al marelui anonim.

8. O altă sursă de inspirație, la fel de importantă, în care sentimentul perfect al dragostei, curat, sublim și dramatic, așa cum îl prezintă Nicolae Dabija în romanul său, este dragostea în *Cartea Sfântă* (în special în *Corinteni* 1,13 și în *Cântarea Cântărilor*, și chiar în *Biblia* întreagă): „*Mă gândeam că dacă ar fi să scoți din Biblie … iubirea … aceasta devine o carte oarecare*”, ne spune eleva Maria Răzesu. Teologic vorbind, daca scoți din *Biblie* dragostea chiar nu rămâne nimic. Autorul romanului *Tema pentru acasă* încearcă și reușește astfel să aducă în limitele existențialului uman divinitatea și sacrificiul dragostei adevărate. „*Ceea ce simt pentru el nu e dragoste. E ceva mai mult. E un foc ceresc, un sentiment din cele care te împreună cu cerul și face să te simți Dumnezeu*”. În romanul lui Dabija găsim nu numai sursa modelului definiției biblice a dragostei, ci și modelul definiției biblice a familiei perfecte în unitate prin dragoste „*Așa că nu mai sunt doi, ci un singur trup*” (*Facerea* 2,24; *Corinteni* 6.16; *Matei* 19:6). „*Mihai și Maria deveniră un singur suflet și o singură inimă … Ființele lor se amestecară: el era ea, ea era el …*” De altfel autorul se referă în permanență la *Cartea Sfântă* și la Mihai Eminescu, iar versurile și tradițiile populare sunt prezente cu evidență în roman.

9. În literatura universală sunt multe opere care ar putea fi comparate cu lucrarea lui Nicolae Dabija pe motivul sentimentului erotic. Se poate face o comparație între *Tema pentru acasă* și *Romeo și Julieta*. Romanul are multiple afinități cu clasicul *Les Misérables*, chiar dacă *Les Misérables* nu este un roman dedicat expres

sentimentului erotic. Fenomenul dragostei legate de sacrificiul suprem pentru binele aproapelui curge permanent în *Tema pentru acasă* și la fel de limpede ca în cunoscutul *Les Misérables*. Rezolvarea problemei fundamentale sociale și filozofice a existenței umane din ambele opere este similară și profundă, încât se poate spune că romanul în discuție ocupă același loc în literatura universală precum romanul *Les Misérables* și că profesorul Ulmu este o încarnare modernă a lui Jean Valjean. În acest context amintim decernarea prestigiosului premiu „Prix de l'Autre Edition" autorului și popularitatea enormă de care se bucură romanul său în rândurile cititorilor din Franța.

10. Aș evidenția și o particularitate artistică deosebită a romanului: absurdul ca formă a ironiei și a satirei. Autorul presară în paginile romanului, cu multă pricepere, sarcasm și ironie: Ivan Dub a evadat (din pușcărie) de două ori, dar a fost prins de trei ori; Kudreavțev, șeful penitenciarului, a dat ordin ca la geamurile barăcilor să fie instalate câte două rânduri de zăbrele, „*ca să nu le fie frig deținuților*"; „*ziua în lagăr începe cu loviturile unei bare metalice într-o toacă adusă de la o mănăstire cu tot cu călugări*". Rânduri savuroase, un parfum gen Urmuz sau Sașa Pană.

«O carte adevărată, mai întâi de toate, este un act vertical, îndreptat către cer, ca o rugăciune. Doar dacă este primită acolo, în ceruri, va fi primită și aici, pe pământ.»

Mircea Cărtărescu

AG: Într-o discuție anterioară ați menționat că romanul a fost bine primit de publicul cititor grec. Cum ați perceput acest lucru? Din ce surse sau prin ce mijloace ați aflat reacțiile și eventualele statistici privind receptarea cărții lui Nicolae Dabija în Grecia?

AB: Au fost, inițial, discuțiile cu editorul, căruia i-am prezentat romanul, și apoi corectoarea filologică a volumului, ea însăși o scriitoare talentată și o personalitate artistică elenă multivalentă, Hrisanthi Iakovou. Au urmat criticile literare, pe care le-am citit cu emoție și bucurie că îmi sunt confirmate convingerile. [3] A urmat prezentarea făcută la standul României de la Expoziția internațională de carte de la Salonic, 2023 și 2024, în prezența unui public grec numeros.

Anunțul editurii cu cărți românești prezente la EXPO SALONIC în 2023.

Hrisanthi Iakovou la stand, înainte de prezentarea cărții în 2024. [4]

Antologia tinerilor poeți moldoveni

Au urmat, desigur criticile literare, nu puține și toate laudative și subliniind câte o fațetă din mozaicul de teme date în roman.

Site-ul editurii VAKCHIKON

https://ekdoseis.vakxikon.gr/shop/ekdoseis/vakxikon-peza/i-vessaravia-mou-ergasia-gia-to-spiti/

17 Ιανουαρίου 2023 – Στις προτάσεις του site Bookpress./ Propunerile ziarului Bookpress

https://bookpress.gr/nees-kiklofories/xeni-pezografeia/16861-i-vessaravia-mou-nikolae-dampiza

Literature – Κριτική της Λεύκης Σαραντινού στο περ. Literature./Critică literară de Lefk Sarantinou în revista Literature

Μία κραυγή αγωνίας κατά του ολοκληρωτισμού και της φρίκης των στρατοπέδων συγκέντρωσης/ Un strigăt de durere împotriva totalitarismului și a ororilor lagărelor de concentrare

Σύνταξη:Λεύκη Σαραντινού 31 January 2023

https://www.literature.gr/i-vessaravia-moy-ergasia-gia-to-spiti-nikolae-ntampiza-ekdoseis-vakchikon/

Koukidaki – Κριτική της Κατερίνας Σιδέρη στο blog koukidaki./Critică de Katerina Sidderi pe blogul literar koukidaki

https://www.koukidaki.gr/2023/06/vessarabia-mou-ergasia-gia-to-spiti.html?m=0

Κριτική της Χ. Ιακώβου στο περ. Περί Ου. 08.06.2023/Critică de H. Iakovou în revista culturală PeriOu

https://www.periou.gr/chrysanthi-iakovou-nikolae-ntabiza-i-vessaravia-mou-ergasia-gia-to-spiti-mtfr-antzela-bratsou-ekdoseis-vakchikon-2022/?fbclid=IwAR1jFNnL7h10bccgoNg1OfrfYmst9uZ1tnpdos53UHON6nqmDx20sOf23bc

Κριτική της Κ. Φιλιπποπούλου στην εφ. Athens Voice./Critică de K. Filippopoulou în ziarul Athens Voice

https://www.athensvoice.gr/politismos/vivlio/810118/dalia-grinkevitsoute-nora-ikstena-nikolae-dabiza-vakhikon/

Κριτική του Γ. Τσακνιά στην εφ. Καθημερινή./Critică de G. Tsaknias în ziarul Kathimerini

Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ μόνο για μη Ρώσους/Arhipelagul Gulag doar pentru neruși

https://www.kathimerini.gr/culture/563196679/archipelagos-gkoylagk-mono-gia-mi-rosoys/

Κριτική του Απόστολου Θηβαίου στο περιοδικό Fractal/Critică de Apostolos Thivaios în revista Fractal

*Δόινα */Doina*

https://www.fractalart.gr/i-vessaravia-moy/

Faretra – Γιώργης Έξαρχος – Βιβλιοφιλικά ταξίδια: Ρουμάνοι & Μολδαβοί συγγραφείς στην 20ή Διεθνή Έκθεση Βιβλίου στη Θεσσαλονίκη/ În revista Faretra, Giorgis Exarhos-Călătorii iubitoare de carte: Autori români și moldoveni la cea de-a 20-a ediție a Târgului Internațional de Carte de la Salonic

https://faretra.info/2024/05/14/giorgis-exarchos-vivliofilika-taxidia-roumanoi-moldavoi-singrafeis-stin-20i-diethni-ekthesi-vivliou-sti-thessaloniki/

Cum este firesc, cititorii au cumpărat și citit cartea. De fapt, asta contează până la urmă. Și faptul că editura menține după atâți ani pretul ridicat, denotă că romanul are încă cerere. Din statisticile pe care le-au dat publicității relativ recent cei de la editură, în martie, romanul, după 3 ani de la publicare, se vinde foarte bine, excelent aș zice. De exemplu, în februarie 2025, la capitolul traduceri de literatură străină, avem 2 cărți: pe locul doi, *Libertatea* și pe locul 5, *Temă pentru acasă*, de Nicolae Dabija, publicată în 2022!!

AG: Ce ne puteți spune despre parcursul public al acestei cărți? Au avut loc lansări sau dezbateri semnificative în Grecia sau în alte părți?

AB: În parte, v-am răspuns la întrebare. Este necesar să subliniem însă ceva: cartea a apărut în plină pandemie, la sfârșit de 2022, și după moartea neașteptată a autorului. Sunt două puncte care au influiențat enorm, în sens negativ, parcursul prezentărilor pentru această carte. Prezentări live în 2023 nu se puteau face la început și debutul l-am făcut la Expoziția internațională de carte de la Salonic în 2023, dar, cumva, o prezentare „înecată" de avalanșa de alte prezentări care trecuseră prin aceeași tăcere impusă. Adevărata prezentare a avut loc tot la această Expoziție, dar în 2024, când i s-a acordat timpul și spațiul cuvenit și când au vorbit despre ea exclusiv critici literari greci cunoscuți. Publicul prezent, foarte numeros și interesat.

Atât am putut, pentru că sunt doar o persoană și nu o instituție. Referitor la instituții, trebuie să știți că întârzirea apariției s-a datorat și lipsei dorinței de implicare din partea instituțiilor românești la care am făcut atunci cereri peste cereri... Tot așa cum, nu a existat interes pentru prezentarea romanului tipărit de către asociațiile din diaspora românească și cea moldovenească de aici. Eu am stat la dispoziția lor, dar, nu s-a putut. Este drept, m-am oferit, dar nu m-am rugat de nimeni...

Și totuși, pandemia, lipsa de interes tocmai a vorbitorilor de limbă română, nu a fost totală. Aș aminti cu mare drag prezentarea făcută cărții de un scriitor român care a locuit și a creat o perioadă și în Grecia, Dan Hășdan. El a făcut la șezătoarea literară Șuetă la Sticlărie, Iași, organizată în satul natal, o prezentare cu lectură și la care am participat și eu online [5].

AG: Acțiunea romanului începe în satul basarabean Poiana, în dimineața de 28 iunie 1940, ziua în care tancurile sovietice pătrund în Basarabia. Învățătorul de limbă și literatură română Mihai Ulmu este declarat „dușman al poporului" și deportat în Siberia, unde este condamnat la 25 de ani de „muncă silnică" în „Gulagul sovietic". Acolo, „deținutul politic", sub numele schimbat de temniceri în „M1-315", îndură condiții cumplite: frig, foamete, muncă extenuantă și teroare. Am pus intenționat aceste expresii între ghilimele ca să vă întreb: cum credeți că au fost receptate de cititorii greci? De ce considerați că au rezonat cu această poveste tragică, care este, în fond, emblematică pentru soarta basarabenilor după 1940 și, mai ales, după 1947? Au cunoscut grecii o experiență similară, a deportărilor sau a represiunilor politice?

AB: Desigur că au cunoscut și grecii deportare și represiune politică. Nu în frig, ci supuși expunerii la soare și unei călduri insuportabile, fără nici un adăpost. Foamete, da. Dar și hrănirea cu pești sărați, fără nici un strop de apă potabilă, când în jur (insulă sau continent) exista atâta mare, dar sărată și ea. Multă bătaie, multă teroare pentru aceiași deținuți politici și pentru familiile lor. Toți declarați dușmani ai poporului lor... Până la urmă, regimul totalitar este același oricând și oriunde. Eu personal nu am trecut prin așa ceva, dar cum să nu rezonezi cu

așa o istorie??! Grecii au drept una dintre trăsăturile caracteristice lor, omenia. Dintotdeauna, în centrul preocupărilor lor, gânditori sau muncitori, a stat omul. Și, de fapt, acest roman este un triumf al omeniei.

AG: Mă îndepărtez puțin de romanul lui Nicolae Dabija ca să vă întreb: a jucat oare un rol faptul că principesa Elena a Greciei și-a legat destinul de prințul moștenitor Carol – și, implicit, de soarta României – în deschiderea, poate mai specială, a cititorilor greci față de români? Față de românii basarabeni, care, până în 28 iunie 1940, erau cetățeni ai României Mari?

AB: Nu, nu cred asta. Nici nu știu prea mulți aceste lucruri atât de importante pentru noi. Există, desigur și aici oameni care iubesc regalitatea. Dar grecii, ca majoritate a populației și indiferent de crezul politic, cred în democrație, nu în regalitate, ca soluție la problemele actuale ale societății.

AG: Mihai Ulmu este un personaj tragic, dar luminos, o figură de martir modern, al cărui destin reflectă drama unui întreg popor rupt de sine și prigonit pentru ceea ce este. Întruchipând intelectualul basarabean, el devine și simbolul rezistenței prin cultură și memorie. Este Nicolae Dabija comparat cu alți scriitori reprezentativi pentru tema detenției politice, precum Alexandr Soljenițîn sau Paul Goma? Aș adăuga aici și pe, poate mai puțin cunoscuții, scriitori basarabeni Nicolae Costenco și Alexei Marinat. Sau, poate, această carte îl trimite pe cititorul grec către anumite opere din literatura greacă?

AB: Desigur, comparația cu Alexandr Soljenițîn se impune de la sine și pentru greci, care l-au citit și apreciat. Pentru noi, desigur, și cu Paul Goma, netradus încă în greacă, deci necunoscut lor. La fel, Nicolae Costenco și Alexei Marinat, nu sunt cunoscuți. Dar grecii au găsit trimiteri la procesiunea arhetipală a lui Iacchus (Bacchus sau Dionysos) a energiei entuziaste pe care o caută comedia antică a lui Aristofan în *Broaștele* sale despre Atena în 405 î.Hr., sau la Chateaubriand în *Mémoires d'Outre-tombe,* sau la Nathanael Hawthorne *în The Scarlet Letter*. [Profesor Stavros Deligiorgis]. Au fost făcute trimiteri și la *Les Misérables* lui Victor Hugo sau *Divina Comedie* a lui Dante Aligheri. Editorii de la Vakchikon, dincolo de marii scriitori ai gulagului, printre care se numără și rusul Varlam Shalamov, au publicat și lucrări cu teme asemănătoare, scrise în alte limbi decât în rusă; pe lituaniana Dalia Grinkevičiūtė și pe letona Nora Ikstena, alături de Nicolae Dabija al nostru.

Grecii, din păcate, nu au scris prea multă literatură despre deportările politice de la ei. Au abordat timid tema, mai mult din punct de vedere istoric, pentru că rana războiului civil de la ei

Închisoarea de pe insula Ai Stratis/Sânt Stratis.

MINISTERUL CULTURII
AL REPUBLICII MOLDOVA

DIPLOMĂ
DE ONOARE
SE DECERNEAZĂ

Doamnei Angela Bratsou

Traducătoare literară de l. română-greacă,
Membru al Uniunii Scriitorilor din România

În semn de înaltă recunoștință și apreciere
pentru promovarea tradițiilor și valorilor naționale peste
hotarele țării, în Republica Elenă

MINISTRU SERGIU PRODAN

CHIȘINĂU, 2025

nu s-a închis nici astăzi. Lumea nu prea vorbește, caută să uite... Totuși, o mare scriitoare elenă, Alkis Zei, ea însăși o exilată la Moscova imediat după terminarea Războiului Civil din Grecia, a scris și povestiri («Ενα σταμνί στο παράθυρο/O carafă la fereastră», «Στο Μαρούσι/În cartierul Marousi», volumul de povestiri «Αρβυλάκια και γόβες/Bocanci și pantofi stiletto» (1963)) și romane (Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα/Logodnica lui Ahile (1989)). În 2001, Margarita Kenna a publicat, în engleză volumul dedicat exilaților din insula Anafis, „Ενας βράχος, χίλιες ζωές Οι κοινότητες των πολιτικών εξορίστων στην Ανάφη του ’30/O stâncă, o mie de vieți. Așezările exilaților politici în Anafis, în anii ’30”. Άη-Στράτης /Ai Stratis (unde au fost exilați scriitorii Iannis Ritsos, Menelaos Loudemis, Kostas Varnalis și mulți alții), Γυάρος/Gavros și Μακρονήσος/Makronisos (pe unde au trecut și ceilalți scriitori, dar și compozitorul Mikis Theodorakis) sunt alte insule cunoscute în istorie pentru chinurile celor exilați aici.

AG: Cum credeți, stimată doamnă Angela Bratsou, ce imagine capătă basarabeanul în imaginarul cititorului grec după lectura acestui roman? Cum îi este percepută identitatea în Grecia și, prin această mediere, de ce nu, și în contextul mai larg european?

AB: Fără îndoială, în Grecia, imaginea basarabeanului este deja una bună: om harnic, deștept, serios, cu multă bunăvoință. Fete foarte frumoase. Asta se datorează, în principal, diasporei, celor care trăiesc în Grecia și totuși nu își uită rădăcinile, limba, cultura, istoria. Lucru rar și pe care grecii îl apreciază: diaspora lor, atât cea istorică, cât și cea mai recentă, face același lucru. Nu cred că există casă grecească în care să nu existe cineva plecat departe și, poate, care nu a revenit nicicând.

Lectura acestui roman vine și întărește aceste afinități. Acesta este motivul pentru care cititorii greci cu care am discutat (o fac pentru fiecare carte) cumpără cartea, o citesc și rămân impresionați. În marea avalanșă de publicări de traduceri, trebuie doar cineva să le recomande această carte. Este, desigur, și acest roman (alături de *Grădina de Sticlă* de Tatiana Țîbuleac) o pârghie prin care buna impresie despre dansurile, portul, bucătăria și vinurile moldovenești – plus foarte buna cinematografie moldavă –, este ridicată pe o treaptă mai înaltă. Ar fi necesară o muncă mai intensă de recomandare – muncă de agent literar. Țări sărace, nu avem această posibilitate. Eu, mai fac cadou la unele personalități, la ministere, din propriul buzunar, câte o carte. Pentru că traducerea acestui roman am făcut-o *pro bono*, înțelegeți, sper, că nu am așa multe posibilități la cele peste 50 de cărți lucrate de mine.

AG: Cum vedeți rolul traducerii în construirea unui pod cultural între Republica Moldova și Grecia?

AB: Dați-mi voie să complez și acestea: de-a lungul timpului, Nicolae Dabija a mai fost tradus și publicat în greacă, tot de mine, și ca poet:

• *2017* ***TRAutor*** *nr1, revista ICR BRUXELLES – Ion Vicol (Noaptea Sfântului Andrei/Η ΝΥΧΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ,) Moldova, Bogdan Teodorescu (Băieți aproape buni/ Παλικάρια σχεδόν εντάξει, (fragment), Ion Luca Caragiale Căldură mare/ΚΑΥΣΟΝΑΣ, Nicolae Dabija Moldova-Psalmi de iubire/Ψαλμούς αγάπης, NINA CASSIAN ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟ ΦΩΣ – Jocul cu lumina. ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ ΜΕ ΕΝΑ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙ – Jocul cu portocala.* [6]

• 2019 Revista **Poeticanet.gr** nr 35, Prezentare și traducere Valeriu Stancu, Nicolae Dabija, Irina Stadniciuc [7]

• 2022 /10.09.2022 Revista PERI OU, prezentare și traducere NICOLAE DABIJA, Al treilea ochi

Când traduc, mă simt un pic precum Micul Prinț de Saint-Exupéry: trăiesc simultan singurătatea, prietenia, dragostea, responsabilitatea și pierderea; cunosc importanța păstrării unui spirit tânăr, a imaginației și a sensibilității față de frumusețile invizibile ale lumii. Privesc lumea cu multă curiozitate, dar nu cu inocență: caut ceea ce este dincolo de cuvintele scriitorului. Modul în care percep textul pe care-l traduc, și lumea în general, caut să fie unul care respectă originalul ca formă, ca instrument (cuvântul), dar și ca sens. Da, în final urmez sfatul vulpoiului din povestire, caut esențialul: „*Nu vezi bine decât cu inima. Esențialul este invizibil pentru ochi*."

Trebuie să trăiesc singurătatea pentru a mă putea concentra pe text. Trebuie să respect și să iubesc textul și scriitorul. Simt responsabilitatea față de ceilalți și pentru protejarea fragilității. Floarea mea/florile mele sunt cele două limbi atât de fragile în care lucrez în principal: socotite de unii minore dar cele mai importante pentru mine. Fragilitatea lor este aparentă – au rezistat atâția ani și unor condiții foarte vitrege. Rolul meu este de a crea punți trainice dar și frumoase, adevărate, dar și de vis între cele două culturi. Și exact asta caut să fac, între limba română și cea elenă.

Nu este suficient. Eu sunt doar una. Cele două literaturi de limbă română, moldovenească și română, sunt vaste, în continuă dinamică și există foarte mulți scriitori care merită traduși. Cred, de mulți ani, că este necesară o pepinieră de traducători literari, oameni dispuși să lucreze de multe ori pe gratis (ca mine) sau pe puțini bani, ani în șir, fără a avea altă răsplată decât bucuria traducerii, a împărtășirii cu cititorii din altă limbă, a frumuseții din limba originală. Oameni care să rupă din timpul dedicat traducerii propriu-zise pentru a deveni agenți literari pentru cărțile lucrate. Asta nu este ușor, cere cunoștințe vaste, muncă de cercetare continuă. Timp îndelungat. Mai există o răsplată: călătoria în timp, în alte civilizații, în alte lumi. Chiar și atunci când ești obligat să stai la birou. Nutresc însă speranță.

AG: Aveți în vedere proiecte viitoare legate de traducerea altor autori din Republica Moldova, fie poeți, prozatori sau critici literari?

AB: Lucrez acum Liliana Corobca, propusă de editură, deși nu a primit subvenție de la ICR. Și, printre picături, traduc scenariul piesei de teatru *Grădina de sticlă* de Tatiana Țîbuleac pentru teatrul de Stat Chișinău, într-un eventual turneu în Grecia. Și, desigur, nu uit poeții...

AG: Cum a influențat experiența traducerii romanului lui Nicolae Dabija activitatea dumneavoastră profesională și personală? Ce sfaturi ați oferi traducătorilor care vor să lucreze cu literatura din Republica Moldova?

AB: De la fiecare carte, când o predai și trebuie să trăiești sentimentul pierderii, pleci mai bogat. La fiecare, procesul de traducere este diferit, pentru că și scriitorii sunt diferiți. Pentru mine, chiar traducând același autor în două sau mai multe cărți, experiența va fi diferită de fiecare dată, pentru că și stilul acestuia este diferit.

Personal, sunt fericită că eu am tradus acest roman, că, probabil, am făcut ce puteam eu mai

bine. Că l-am făcut cunoscut pe Nicolae Dabija cititorului grec. Sunt mulțumită că mi-am ținut cuvântul dat scriitorului, că nu l-am dezamăgit. Că oamenii care au citit cartea au pătruns mesajele acestuia. Că am păstrat melodia dulce-amară a textului lui Dabija, dar în limba cea cântătoare a lui Homer. Că am reușit, încă o dată, să fiu purtătorul de cuvânt al literaturii române, indiferent de malul Prutului pe care a fost scrisă.

Vă mulțumesc.

AG: Eu mulțumesc. Vă mulțumim pentru aceste informații edificatoare și pentru promovarea literaturii române în lume.

Note și referințe bibliografice:

1. https://www.fractalart.gr/i-vessaravia-moy/

2. Păun, Gheorghe. Un roman de mare succes. În: *Lumină Lină/Gracious Light*, New York, an. XVII, nr. 1, 2013.

3. https://www.periou.gr/chrysanthi-iakovou-nikolae-ntabiza-i-vessaravia-mou-ergasia-gia-to-spiti-mtfr-antzela-bratsou-ekdoseis-vakchikon-2022/?fbclid=IwAR2UFZKgxWG73vcDM0F2_rvofU9uREQ-Z6UjyfA2R2ztxxNRUtX5RhTofKOg

4. https://www.typologos.com/h-symmetochi-tis-roumamias-stis-16-19-maiou-2024-stin-20i-dietnni-ekthesi-vivliou-thessalonikis/

5. https://www.facebook.com/search/top/?q=-dan%20hasdean%2C%20Tema%20pentru%20acasa

6. https://www.icr.ro/bruxelles/trautor-nr-1-mai-2017

7. https://www.poeticanet.gr/

*Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare nr. 010402 *Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova,* desfășurat la Universitatea de Stat din Moldova (2023–2026).

Citation: Grati, A.; Bratsou, A. Translation as a Form of Memory and Cultural Resistance. A Dialogue with Angela Bratsou on the Reception of Nicolae Dabija's Homework Assignment in Greece. In: Dialogica. Cultural Studies and Literature Scientific Journal, 2025, nr. 2, p. 6-17. https://doi.org/10.59295/DIA.2025.2.01

Publisher's Note: Dialogica stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright:© 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).